

A tolerancia esélyeiről

Elnézésről és türelemről beszélek. Meg kell vallanom, hogy a francia szótárakban utánanézttem (nem tudok a nyelvtörténész múltamtól megszabadulni, Gombóc Zoltán tanítványa voltam a pesti Pázmány Péter Tudományegyetemen), mindig utánanézek, hogy miről beszélek, mit jelent az a szó, amiről beszélek. A tolerancia szónak is utánanézttem és láttam, hogy szinonimáiként két szót jelenítenek meg a francia szótárakban: a *patience*-et (türelmet) és az *indulgence*-et (elnézés). Talán egyeseknek hallgatóim között ismeretes néhai barátomnak, Kolnai Aurél filozófusnak a neve, akit most kezdenek még ott is fölfedezni, ahol eddig hosszú időn keresztül tanított: Angliában, de hiszen tanított ő Spanyolországban, Kanadában, Észak-Amerikában, sőt Bécsben is. Egyik nagyon szép tanulmányában – ő tanulmányokat író filozófus volt tulajdonképpen, összefoglaló művet nem írt –, egyik legszebb esszéjében, amelynek azt a címet adta, hogy „*Bűnbocsánat, pardon*” (angolul írta), azt fejtette ki, hogy *megbocsátani lehet, sőt kell* azoknak, akik megbánják a bűnüket, de *elnézni* semmit sem szabad, elnézni *bűn*.

Szóval az *elnézés* és a *türelem* nem ugyanaz. A türelem viszont mi? Nyelvészetiileg a türelem a *tűrés* szóból ered minden nyelvben, tűrés, szenvedést, de tulajdonképpen önfegyelmet, önuralmat jelent. A türelem – úgy látszik – nem természetes. Úgy látszik, az ember inkább türelmetlennek született. Valamennyiünkben megvan a rosszindulatnak és a rossz akaratnak a hajlandósága, mint természetes tulajdonság; hiszen már a csecsemő is türelmetlenül kap anyjának az emlője után – *Iózsef* Attilának van erről egy nagyon szép verse... A türelmet az emberbe *belenevelik*. A türelem *felülről jön*, mindenesetre kulturális jelenség, és nem az emberi természetből folyó valami.

Itt most azonban nem arról van szó, hogy *mi* a türelem, hanem arról, hogy a türelem mint *érték*, mint *eszme* mikor és hogyan és miért fogalmazódott meg a társadalmi és politikai életben. Politikailag a szó mai értelmében a türelem szó a XVI. században, a XVI. század nagy gondolkodóinál, jogi és teológiai bölcselőinél jutott felszínre. *Erasmus* volt az első, aki az egyház reformjában a türelemnek helyet biztosított, hiszen *Erasmus* eljutott annak a felismerésig, hogy létezik olyan vallásosság is, amely a pogánysáig vezet, tehát túlmege a kereszténységen vagy a zsidóságon. *Erasmus* számára *Szókratész* természetesen „keresztény” volt... Ez is létezett már, ez is belátás, de utána mégis a vallásháborúk sokasága következett, amikor a vallások mögé nagyon sokszor dinasztikus rivalizálások, sőt faji ellentétek és villongások is rejtőzködtek.

Abban a pillanatban, amikor a kereszténység egy zsidó-keresztény közösségből államegyházzá változott – *Konstantinus* császár alatt –, abban a pillanatban nagy változás kezdődött magában a kereszténységben is. Elkezdődött

egy folyamat, amely nem csak antiszemitizmusba torkollott. A történészek szem elől tévesztik – a *Holocaust*nak a történései is –, hogy a konstantinusi kereszténység – a római és a bizánci kereszténység – nem csak a judaizmust üldözte, a zsidót, mint vallást üldözte, hanem a zsidót is *mint eretneket*, mint tévelygőt, mint tévhitet üldözték. És azt hiszem, hogy az üldözött eretnekeknek a száma, a lemészárolt eretnekeknek a száma a történelemben statisztikai adatokkal megállapíthatóan valószínűleg fölülmúlja – a konstantinói időkől kezdve mostanáig – a *Holocaust*ban elpusztított zsidóknak a számát.

Évek hosszú munkája után Párizsban nemrég közreadtam „*Magyarok és zsidók. Egy ezeréves különleges együttélés története*” című tanulmányomat, és vele párhuzamosan újra megjelentettem Franciaországban egy ezelőtt harminc évvel írt könyvem, amely magyarul is megjelent nemrég „*A zsidó és az Úristen*” cím alatt. Könyvemben, amely a magyar-zsidó viszonyt tárgyalja, a franciáknak akartam elmagyarázni azt, hogy mi történt Magyarországon ezer éven keresztül, mert bizony Közép-Európa ismerete és Magyarország ismerete is igen gyöngye lábakon állt Franciaországban mindig; ezen igyekeztem valamiképpen a magam módján több könyvemmel és írásommal segíteni.

Megkérdezték tőlem Franciaországban, *hogyan ítélem meg a magyar népet a türelem szempontjából*, én, aki immár hatvan éve a távolból nézem, figyelem, látom, ami itt történik. Én erre a kérdésre azt feleltem, hogy – összehasonlító történész lévén – úgy gondolom, hogy bizonyos történelmi okokkal magyarázhatóan, de a magyar nép türelmes; *türelmet örökölt*. *II. József* császárnak a *türelmi rendeletére* gondolok, amely a francia XVI. *Lajos* türelmi rendeletét hat évvel megelőzte és amely a francia Alkotmányozó Nemzetgyűlés asztalán hevert, *mint modell*, s a franciáknak az egyházi türelmet, a francia alkotmánynak az emberi jogokat hirdető tanításában mintául szolgált.

Tanúja voltam persze én is a 30-as években az egyre növekvő türelmetlenségnek Magyarországon, az egyre élesebb antiszemitizmusnak, antiliberalizmusnak, antidemokráciának, antinyugatosságnak. A *kollektív felelősség* kérdését én – főleg *Bibó Istvánra* támaszkodva – a könyvemben igyekeztem megérteni a franciákkal – én a kollektív felelősséget, mint olyat elutasítottam. Nem hiszek a kollektív felelősségben és elutasítottam abban az értelemben, hogy abban, ami 1938-45 között Magyarországon történt, vajon a népnek *mint népnek* mi és mennyi a felelőssége – összehasonlítva mondjuk a francia népnek vagy más népeknek a felelősségével. Semmi módon nincs jogunk és semmi értelme nincs annak, hogy egy egész közösséget felelősségre vonjunk: az apa után a fiát és az unokákat az apjuk vagy éppen a nagyapjuk bűneiért. *Viszont nagyon kiéleztem a könyvemben az intézmények felelősségét*. A magyar állam felelősségét. A magyar bürokrácia felelősségét, a magyar közigazgatás felelősségét – és a magyar értelmiségnek a felelősségét is. Mindezeknek a megnyilatkozásait láttam, és küzdője voltam annak az irányzatnak, amelyik ez ellen harcolt. Mindezt mindennel egybevéve – a saját egyéni tapasztalatomat és a magyar történelemtől való tanulmányaimat –, én pozitívan ítélem meg a türelem elterjedésének az esélyeit Magyarországon.

Fejtő Ferenc, 1938 óta Franciaországban élő magyar történész, publicista előadása a „Magyar megfontolások a Soáról” című ökumenikus konferencián „A tolerancia esélyeiről” témakörben hangzott el Pannonhalmán, 1998. november 5-én. Az előadás szerkesztett változatából részleteket adunk közre.